№ 16 Փետրվարի 5 (17) 1880 Փետրվարի 5 (17) № 16

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 ռուբլ, կէս տարվանը 6 ռուբլ
Առանձին համարները 5 կոպէկով։

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ։

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція „Мшакъ“

ՄՇԱԿ

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով։

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ։

„ՄՇԱԿ“
ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՐԱԳԻՐ
1880 թվին

ՀՐԱՏԱՐԱԿՎՈՒՄ Է ԱՄԵՆ ՕՐ, բացի տօն և տօների հետևեալ օրերից։

Լրագրի դիրքը և պրոգրամմն նոյն են մնում։ Մենք ստանում ենք ՍԵՓԱԿԱՆ ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ։ «ՄՇԱԿԻ» տարեկան գինը 10 ռուբլ է, կէս տարվան 6 ռուբլ։ Գրվել կարելի է ՄԻԱՅՆ ԽՄԲԱԳՐԱՏԱՆ մէջ։

ԱՌԱՆՁԻՆ ՀԱՄԱՐՆԵՐԸ ծախվում են 5 կոպէկով հատը։

Օտար քաղաքներից պէտք է դիմել հետևեալ հասցէով ТИФЛИСЪ Редакція «Мшакъ.

Խմբագիր—Հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Հայի դատողութիւնը։—Ներքին տեսութիւն։ Պ. Աւալեանի բենեֆիսը։ Ներքին լուրեր։ —Խառն լուրեր։ — Յայտարարութիւններ։— Բանասիրական։ Մի կնոջ պատմութիւնը։

ՀԱՅԻ ԴԱՏՈՂՈՒԹԻՒՆԸ

—

Հային յատկանիշ է հետևեալ դատողութիւնը։ Երբ մի լրագրող, մի հրապարակախօս, մի հասարակական գործող պարսաւում, պախարակում է մի որ և է հասարակական տգեղ կամ վնասակար երևոյթ, — իսկոյն գտնվում են մարդիկ հայերի մէջ որոնք նրան ասում են՝ իսկ դու ինքդ ինչ ես անում, եթէ ուրիշներին պախարակում ես, ինքդ աւելի լաւ արա, աւելի շատ գործիր....

Երևակայեցէք ձեզ որ մի որ և է Նեկրասով կրիտիկական բանաստեղծութիւններ է գրում և մենք, փոխանակ նրա գրուածների օգուտն ըմբռնելու, փոխանակ գնահատելու այն բարերար ազդեցութիւնը որ այդ հեղինակն ունի հասարակութեան վրա, ասէինք նրան՝ իսկ դու ինքդ ի՞նչ տեսակ մարդ ես, կարելի է դուն էլ հասարակութեան մնացած անդամների պէս պակասութիւններով լի ես.... Ինքդ քեզ ուղղիր, յետոյ ուրիշների վրա գրիր....

Այդպէս է հայի դատողութիւնը։

Եւ այդ ձևով դատում է ոչ թէ միայն ռամիկ, անգրագէտ, տգէտ հայը, բայց նոյն դատողութեան ձևին հետևում է և հայոց լրագրութիւնը և այդպիսով փոխանակ խելացի կերպով առաջնորդելու հասարակական կարծիքը, միայն մոլորեցնում է նրան....

Մի հայ հրապարակախօս ասում է, դիցուք, որ եթէ բոլգարները և Թիւրքահպատակ քրիստոնեայ այլ ազգութիւնները անձնապաշտպանութեան միջոցով ստացան Թիւրքաց կառավարութենից իրանց մարդկային իրաւունքները, ուրեմն Թիւրքիացի հայն էլ չը պէտք է լուռ մնայ, չը պէտք է համբերի ամեն տեսակ անիրաւութիւններ, այլ նոյնպէս պէտք է սորվորի իր անձը ու իր պատիւը պաշտպանելու,—իսկոյն գտնվում է մի հայ լրագիր որ պատասխանում է՝ եթէ ուրիշներին այդ տեսակ բաներ ես քարոզում, ուրեմն ինքդ ձի նստի՛ր ու գնա, պաշտպանի՛ր Թիւրքաց հայերին...

Նախ՝ կարելի է ես ընդունակ եմ միայն մտքեր, գաղափարներ յայտնելու, հասարակական կարծիքը առաջնորդելու և ընդունակ չեմ գործելու. գուցէ ես միայն մի

ՄԻ ԿՆՈՋ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՎԷՊ ԺՕՐԺ ԳՐԱՆԴԻ

—

I

—Ինչ էք անում, Լուիզա, ինչի՞ էք ի զուր այդ չիմար բանով ձեզ համար նոր անբաւականութիւն պատրաստում. ես կարծեմ դուք առանց այդ էլ անբաւականութիւնների մէջ պակասութիւն չունէք։

Կինը, որին դիմում էին այս խօսքերով, իր գոգնոցով աշխատում էր ծածկել ձեռքում բռնած մի չարժուն առարկայ և պատասխանեց։

—Սա մի այնպիսի փոքրիկ արարած է, որ սրբան շատ քիչ տեղ է հարկաւոր։

—Բայց Ցուրնիէին մոռանում էք, իմ խեղճիկ Լուիզա. այդ բանի համար ձեզ կը հանի։

—Ինչ էք ասում, պատասխանեց Լուիզան սիրտ առած, ժանը բոլորովին այնքան վատ մարդ չէ, ինչպէս դուք կարծում էք։

—Իսկապէս այդ ձեր գործն է, փնթփնթաց հարևան կինը ուսերը վեր քաշելով,—ինչ ասել կուզէ, նա շատ մեղմ մարդ է....

Լուիզան բան չը պատասխանեց։ Նա բարձրանում էր սանդուղքներով դէպի վեցերորդ յարկը։ Հասնելով իր սենեակը, նա բաց արաւ իր գոգնոցը և դրեց յատակի վրա մի փոքրիկ, դեռ ևս կոյր կատու, որ պատահմամբ իր եղբայրների ու քոյրերի դառն վիճակից ազատվել էր։ Իսկոյն երևում էր որ փոքրիկ տգեղ կենդանին, փարիզի այդ զաւակը, ծնված է փարիզի փողոցի աղբերի կուտակների վրա։

—Խեղճիկս, ասում էր Լուիզան, լցնելով ամանի մէջ կաթի մնացորդը և կաթիլ առ կաթիլ ածելով կատուի բերանը այդ մնդաղար հիւթը։ Ինչքան զուարճութիւն կը լինի ինձ համար, երբ դա կը մեծանայ, մտածում էր խեղճ կինը։ Եւ նա իր կարանելուց սնացած, կոչտացած մատներով փայփայում էր փոքրիկ կատուի վարդագոյն դունչը։

Ցանկարծ վեր թռաւ նա իր տեղից, փութաթեց փոքրիկ կենդանուն իր գոգնոցի մէջ, պահեց աթոռի ետը ու շտապով դրեց ամանը մնացած կաթով պահարանի մէջ։

Սանդուղներից լսվում էին տղամարդու քայլուածքի ձայներ։

Լուիզայի հարևան կինը ի զուր չէր ասում ժանի բարկացողութեան մասին։ Մարդը տուն մտնելուն պէս, Լուիզան գունաթափվեցաւ։

—Սատանան տանի այս տեսակ անտանելի եղանակը, ասած ժանը թափ տալով անձրևից թաց եղած գլխարկը։

Լուիզան սովոր էր միշտ իր մարդուց միայն հայհոյանքներ ու յանդիմանութիւններ լսել, այդ պատճառով նա լուռ ու մունջ դրեց ճաշելու համար պատրաստ սեղանի վրա մի չիչ գինի ու գինու բաժակ։

—Միշտ և միշտ մի և նոյն բանը, միս ու կարտոֆել, փնթփնթաց ժանը բարկանալով. ահա սա արդէն չարաթվայ մէջ երրորդ անգամն է.... Մի՞թէ չես կարող ինձ համար մի ուրիշ բան պատրաստել, չէ՞ որ մեր հանդէպ գինեվաճառանոցում ծախվում է և հորթի միս....

—Ի հարկէ, պատասխանեց ցած ձայնով Լուիզան, մոմը վառելով, բայց այդ միսը աւելի թանգ արժէ, ժան։

—Թանգ ու թանգ, քեզանից միշտ այդ եմ լսում։ Երբ մարդը բանում է, նրան հարկաւոր է և կերակուր. հաց ու պանիրը ջրի հետ լաւ է ձեզէ՛սներին՝ կանանց համար, որոնք բացի կարից ուրիշ բան չեն շինում։ Բայց երբ մարդը առաւօտից մինչև երեկոյ ծանր աշխատանքի մէջն է,—դա բաւական չէ։

—Դու ամեն օր, խօ՛ չես աշխատում առաւօտից մինչև երեկոյ, ժան, նկատեց նրան կինը աւելի հանգիստ ու հաստատ ձայնով, ճաշելու ուներս ոչ թէ միայն հաց ու պանիր.... Ես է, ասեց նա, տեսնելով պատի վրա կախ արած փոքրիկ հայելու մէջ իր գունաթափ, մաչած դէմքը, զրաղված չեմ միայն կարով.—գիտես թէ ինչպէս անտանելի երկար են թվում ինձ համար օրերը, ուր մնաց գիշերները....

—Խնդրեմ, թող քո անվերջանալի գանգատները, ասեց Ցուրնիէին կոպիտ ձայնով. քո դրութիւնը ուրիշ կանանց դրութենից վատ չէ։

Տիրեց լռութիւնը։

—Կայ կաֆէ, հարցրեց ժանը, վերջացնելով իր ճաշը։

Լուիզան դողաց։

—Ոչ, փողը պակասեց. վաղը, գիտես, ես փող կը ստանամ կարած շապիկների համար։

Խօսք չունիմ ասելու, լաւ ճաշ է, բացականչեց բանւորը հեգնական ձևով, մէկ բան էլ չունեմ թէ խմեմ.... Սա էլ կեանք է....

Նա մոմը մօտացրեց, չիբուխը կպցրեց, բաց արաւ լրագիրը ու սկսեց կարդալ անբաւական դէմքով։

Լուիզան կրկին վերադարձաւ դէպի իր կարը։

—Այն ինչ է այնտեղ շարժվում, յանկարծ հարցրեց Ցուրնիէն, գլուխը այն կողմը թեքելով։

Մի ինչ որ անորոշ թոյլ ձայն էր լսվում սենեակի մի անկիւնից։

—Չը գիտեմ, մամառաց Լուիզան, ոչինչ բան չը կայ։

—Կարծես թէ կատու լինի, կրկնեց բանւորը։

—Կատո՞ւ.... Գուցէ և կատու է, կատուի վրա է վազում, պատասխանեց կինը, դողալով ամբողջ մարմնով։

Նոյն րոպէին աթոռի տակից դուրս գլորվեցաւ մի ինչ որ բան գոգնոցի մէջ փախթիված։

Լուիզան կամենում էր մօտ վազել, բայց ուշ էր արդէն։ Գոգնոցի մէջից դուրս էին նայում խեղճուկ փոքրիկ կատուի գլուխը, մէջքը ու պոչը։

—Այդ որտե՞ղից է ընկել այս գարշելին, բղավեց զայրացած ձայնով Ցուրնիէն, իսկոյն գցիր աղբանոցը, հրամայեց նա։

—Ես քեզ այս րոպէիս կը բացատրեմ, ժան, ասեց Լուիզան մօտենալով իր մարդուն արուեստական ժպիտը երեսին,—ես սրան գտայ փողոցում. միւս փոքրիկ կատուներին խեղդեցին, իսկ ես սրան վեր առնելով մտածեցի որ իմ մենակութեան մէջ նա կարող է ինձ զուարճացնել։ Ես համոզված էի, ժան, որ դու թոյլ կը տաս ինձ այդ անմեղ զուարճութիւնը։

Բանւորը չիբուխը յետ գցելով մի կողմ, մի այնպիսի սարսափելի հայեացք գցեց կնոջ վրա, որ սրա չունչը վախից կտրվեց։

—Մի բարկացիր, սկսեց նա կակազելով, ես....

—Կատո՞ւ.... Ամօթ քեզ.... խաղալիկ քո պարապմունքի համար, յիմար պառաւ, գոռաց Ցուրնիէն, օգուտ քաղելով այս դէպքից իր ամբողջ բարկութիւնը կնոջ գլխին թափելու։ Դու ինձ ամեն բանից զրկում ես, ինձ ոչինչ չես տալիս, ոչ կաֆէ, ոչ օղի, հաւատացնելով որ փող չունես, իսկ քո զուարճութեան համար կամենում ես կատուներ պահել.... Այդպէս, ուրեմն, դու իմ բերանից կը կարես վերջին թիքէն այդ գարշելի կենդանուն կերակրելու համար.... Եւ ո՞վ գիտէ, գուցէ արել էլ ես արդէն....

Այս խօսքերից յետոյ, վրա ընկնելով պահարանին, նա դռները բաց արաւ և առաջինը ինչ որ իր աչքին ընկաւ՝ կաթի մնացորդով ամանն էր։

—Առ քեզ, գոռաց նա, և չպրտեց ամանը կնոջ երեսին, որը թէպէտ այդ բոպէին գլուխը ցած էր արել, բայց դարձեալ ամանի կտորները դիպչելով նրա դէմքին, վիրաւորեցին նրա թուշը.—ահա այս էլ քո կատուին....

Կատաղութենից իրան մոռացած, նա չորս ծայրերից բռնեց գոգնոցը, որի մէջ պահված էր փոքրիկ կենդանին և ինչքան այժ ունէր խփեց քարէ յատակին։

Լսվեցան մի քանի սրատամիկի ճղաւոցներ և յետոյ ամեն բան հանգստացաւ։

—Լաւ է հիմայ քո խաղալիկը, ասաց Ցուրնիէն ծիծաղելով ու մի կողմ գցեց արիւնաշաղախ գոգնոցը։ Դեհ, դադարիր հեկեկալուց, եթէ ոչ քեզ հետ էլ նոյնը կը պատահի, ասեց ժանը, ոտքով յետ խփելով սպանված կատուն։

Նա վառեց իր չիբուխը ու նորից չարունակեց

առողջ գլուխ ունեմ, իսկ ոտներ ու ձեռներ բոլորովին չունեմ. երկրորդ՝ չէ կարելի մոքեր յայտնողից պահանջել որ նա իր յայտնած մոքերը անպատճառ իրագործի.... Աշխատանքի բաժանութիւնը նոյն իսկ դրա մէջն է....

Ուրիշ օրինակ։ Դիցուք ես առում եմ թէ հին ուսանողների մի 70 հոգի գումարվելով և ճաշելով, հաւաքեցին իրանց մէջ 700 ռուբլ այժմեան ուսանողներին օգնելու համար, իսկ իրանք էլ նոյնքան գումար ծախսեցին իրանց փորի վրա, ուրեմն աւելի լաւ կը լինէր այն ամբողջ 1400 ռուբլ գումարն ուղարկէին ուսանողներին, իսկ իրանք նոյն օրը բաւականանային իրանց սովորական տնային ճաշով, —իսկոյն կը գտնվի մէկը, որ ինձ կը պատասխանի՝ իսկ դու ի՞նչի նոյնքան չը տուեցիր....

Այո՝ շատ կարելի է, կը պատասխանեմ ես, որ ես նոյն նպատակին ամեն տարի աւելի մեծ գումար էլ եմ տալիս, միայն թէ աղմուկ չեմ գցում այդ մասին զանազան ճաշաբանութեամբ և ճառաբանութեամբ, երկրորդ՝ շատ կարելի է որ ոչինչ էլ չեմ տալիս, որովհետև իմ բոլոր միջոցները գնում են ուրիշ նոյնքան անհրաժեշտ հասարակաօգուտ ծախսերի վրա....

Մինը տարեկան 500 ռուբլ

ծախսում է մի դպրոց պահպանելու համար, երկրորդը տարեկան 2000 ռուբլ իր դրպանից է տալիս մի լրագրի դէֆիցիտ ծածկելու համար, իսկ երրորդը, որ երկու առաջիններից գուցէ աւելի միջոցներ էլ ունի, ամբողջ աշխարհի մէջ դղրդոց է գցում որ տարին մի անգամ 10 ռուբլ իր փորի հաճոյքին է տալիս, 10 ռուբլն էլ չքաւոր ուսանողներին է նուիրում...

Բայց ասենք, մինչև անգամ, որ հրապարակախօսը, գրողը, բանաստեղծը, կրիտիկոսը իրանք ժլատ, անպիտան մարդիկ են,—բայց մի՞թէ նրանց յայտնած արդար, խելացի և օգտակար մոքերը, դադարում են արդար, խելացի կամ օգտակար լինելուց միայն այն պատճառով, որ այդ մոքերի յայտնողները իրանք այս կամ այն խոշոր պակասութիւն ունեն....

Դիցուք մի լրագրող, մի հրապարակախօս փաստերի և անհերքելի դատողութիւնների վրա հիմնվելով, խստութեամբ և անխնայ կերպով քննադատում է իր հայրենակիցների ուսման սիստեմը, քննադատում է դպրոցական ամբողջ կազմակերպութիւնը, ցոյց է տալիս իր ազգի մէջ եղած ուսումնարանների պակասութիւնը, նրանց սխալ ու վնասակար ուղղութիւնը....Յանկարծ մի այլ լրագիր պատասխանում է նրան՝

Միամիտները չեն մոռանում որ այդպիսով չափից դուրս մեծ նշանակութիւն են տալիս մի մար-

իր լրագրի ընթերցանութիւնը, իբր թէ ոչինչ չէր պատահել։

Լուիզան երեսից սրբեց արիւնը ու լուռ նստեց կարի։

Ցանր սրտով ու մտածմունքներով այդ թշուառ կինը շարունակում էր իր կարը։

Բանտորը կարդում, յօրանջում, քթի տակ փնթփնթացնում էր հայհոյանքներ, անդադար բռունցքով խփում էր սեղանի վրա, զգալ տալու համար թէ ոքան նեղացած է կնոջ վրա։ Վերջապէս հանվեցաւ ու պառկեց քնելու։ Նա քնեց հանգիստ քնով դէմքը դարձրած դէպի իր կինը։ Եւ չը նայելով որ նա քնած էր, նրա դէմքը դարձեալ պահպանել էր ժանգոտ, բարկացկոտ արտայայտութիւն։ Քունն էլ չէր մեղմացրել նրա դաժան դէմքը։

Ինն ժամ էր, թէպէտ այդպէս ուշ էր, բայց Լուիզան դեռ չէր մտել անկողին։ Նա յետ դրեց իր կարը ու լսում էր ինչպէս անձրևի կաթիլները խփում էին պատուհանի ապակիներին։ Նրա հայեացքը ուղղված էր դէպի իր քնած մարդու դէմքը, թէև անշարժ նստած նրա գունատ երեսի վրա յայտնվող ժպիտը ցոյց էր տալիս թէ նրա գլխով այն րոպէին անցնում էին շատ ու շատ մտքեր։ Հարբեցողութենից ու անբարոյական կեանքից այլանդակված այդ դէմքը դարձեալ յիշեցնում էր նորան այն մարդուն, որին նա մի ժամանակ այնքան սիրում էր, յիշեցնում էր նրա երիտասարդ հասակի գեղեցկութիւնը։

Ժան Ցուրնիէի կինը նրա հարազատ կինը չէր. դրանք կապված էին այն կապերով, որոնք կապում են շատ անգամ սէրը, օրինացնում են անբարոյականութիւնը և սրբացնում են մարտիրոսական պսակը։

Այժմ Լուիզան երեսուն տարեկան է։ Երբ նա տասն և ութ տարեկան թարմ, վարդագոյն թշերով, սև, փայլուն աչքերով և գեղեցիկ խարտեաշ մազերով աղջիկ էր,—նա օրավարձով աշխատում էր ընտանիքներում։ Ինոջներին նա չէր յիշում։ Այն ընտանիքում, ուր նա շաբաթը մի անգամ գնում էր աշխատելու, մի անգամ հարկաւորվեցաւ

փականագործ։ Կանչված փականագործը մի գեղեցիկ, կապոյտ աչքերով, չէկ զանգուրներով երիտասարդ տղայ էր։

Ծանօթանալով Լուիզայի հետ, նրանք միմեանց մէջ խօսեցին և երբ Լուիզան կամենում էր տուն վերադառնալ, երիտասարդը ուղեկցեց նրան դէպի տուն։ Սրանից յետոյ այցելեց նրան մի երկու անգամ և վերջապէս նամակով հրաւիրեց իր հետ գնալ քաղաքից դուրս զբօսնելու։ Լուիզան սիրեց նրան և անձնատուր եղաւ։ Քաղաքակրթեալ կանանց մեծ մասի աչքում ի հարկէ նա յանցաւոր կը համարվէր, այն կանանց, որոնք առանց կարմրելու ծածուկ խաբում են ու անհաւատարիմ են լինում իրանց ամուսիններին։ Լուիզան չէր ամաչում իր սիրոյ զգացմունքից, այդ սէրը սրբացնում էր նրա բարոյական անկումն։ Նա տուեց իր սիրած մարդուն, իր ժանին, իր սիրելի ամուսնուն իր ամբողջ կեանքը, նա յանձնեց նրան իր պատիւը, իր ներկայ ու ապագայ կեանքը, նա տուեց նրան այն ամենը, ինչ որ կինը սիրելով զոհ է բերում։ Նա իր ժանին համարում էր ամենագեղեցիկ, ամենախելք, ամենաուրախ զուարճախօս և չէր նկատում նրա պակասութիւնները,—նրա ծուլութիւնը և խստասիրտ եսականութիւնը։

Ցուրնիէն քնած էր առաջվայ պէս։ Կինը շարունակ նայում էր մարդու վրա, բայց այդ հայեացքը այլ ևս սէր չէր խոստանում. նա լի էր ատելութեամբ։ Նրա գլխում խառն կերպով յարուցվում էին դառն մտքեր, նա յիշեց իր մարդու իրան առաջին անգամ ասած սուտ խօսքը, յիշեց այն գիշերը, երբ մարդը առաջին անգամ տանից դուրսն էր անցկացրել։ Նրա յիշողութեան մէջ զարթեց արբեցողութենից այլանդակված ժանի դէմքը... Ինչքան դառն արտասուքներ, ինչքան ապարդիւն ջանքեր գործ էր դրել խեղճ կինը իր մարդու կորած սէրը նորոգելու համար, որ եթէ մի անգամ կորչում է, էլ երբէք չէ վերադառնում։

Դարձեալ մի քանի րոպէ ու Լուիզան դադարեց նայել մարդու վրա։ Նրա աչքերում էլ արտասուքի նշոյլ չէր երևում. այժմ նա դէպի այդ մարդը միայն ահ ու զզուանք էր զգում.... Եթէ այդպէս է, ինքդ հիմնիր մի օրինակելի դպրոց, տեսնենք թէ դու ինչպէս կը կառավարես նը-րան....

Բայց եթէ նա փոխանակ լրագիր հրատարակելու, փոխանակ գրող կամ լրագրապետ լինելու, դպրոց հիմնէր,—նա կը լինէր մանկավարժ, և չէր լինի լրագրող. բայց քանի որ նա լրագրապետ է, նա պէտք է ամենօրեայ հասարակական բոլոր հարցերին ուղղութիւն տայ, առաջնորդէ հասարակական կարծիքը։

Եւ ճշմարիտ ո՞ւր կը տանէր մեզ այդ տեսակ դատողութիւն հասարակական բոլոր երևոյթների, բոլոր հարցերի վերաբերութեամբ.... Հէնց որ մի լրագիր մի խնդիր յարուցանէր, իսկոյն կը գտնվէին մարդիկ, որոնք կասէին նրան՝ «դու այդ բանը վատ, անբաւականացուցիչ ես գտնում,—ուրեմն ինքդ աւելի լաւն արա....»

Այդպիսով անկարելի կը լինէր ոչինչ միտք յայտնել, ոչինչ խնդիր յարուցանել, ոչինչ պակասութիւն ցոյց տալ, որովհետև բոլորի վրա դուք պատասխան կը ստանայիք, —ուրեմն ինքդ արա, ինքդ շինիր....

Հայերի դպրոցները վատ են, ասում է՞ք դուք,—ինքդ դպրոց հիմնիր, պատասխանում է հայը.՝ հայը չէ սիրում ընթերցանութիւն և խնայում է դրա վրա մի ռուբլ

անգամ;—ինքդ հազարներ տուր. հայը իր ազգային թատրոնը չէ յաճախում;—ինքդ ամբողջ դահլեճի գիշերվայ եկամուտը վճարիր, այն ժամանակ իրաւունք կունենաս խօսելու. հայը ժլատ է բարեգործական և մարդասիրական նուիրատուութիւնների մէջ,—ինքդ հազարներ տուր, այն ժամանակ ես 5 ռուբլ կը տամ, պատասխանում է ձեզ հայը....Եւ այդպէս անվերջանալի կերպով։

Եւ այդպէս դատում է ոչ թէ միայն անուս, ռամիկ հայը, ամբոխի մարդը, բայց դա հայ լրագրապետի, հայ հրապարակախօսի, հասարակական կարծիքի առաջնորդի միակ դատողութեան ձևն է....Եւ մի քանի տասնեակ տարի հրատարակվող հայոց լրագիրը իր բոլոր յօդուածների, իր բոլոր բանակռուութիւնների, իր բոլոր գրուածների մէջ հետևում է այդ դատողութեան ձևին և այդպիսով փչացնում է ժողովուրդը, որովհետև սպանում է նրա մէջ ինքնաքննութեան, ինքնագործութեան զգացմունքը, սովորեցնելով նրան ոչինչ չանել և միշտ ու միշտ մի և նոյնը կրկնել՝ դեռ առաջ ինքդ արա, յետոյ քարոզիր։

Միամիտները չեն մոռանում որ այդպիսով չափից դուրս մեծ նշանակութիւն են տալիս մի մար-

—Ոչինչ, պատասխանեց ցած ձայնով Լուիզան։

—Շատ ուրախ եմ....

II

Այն օրից անցաւ երեք ամիս։ Լուիզան նորից աշխատում է մագազինում. նա այժմ էլ այնքան թոյլ և գունատ չէ։ Եթէ նրան երկու ատամներ պակասելիս չը լինէին, նա դարձեալ շատ գեղեցիկ կը լինէր։ Այժմ նա բնակվում է մի բարի կնոջ մօտ, որ նրա մասին մայրական հոգս է տանում։

Մի անգամ խանութ գնալիս աշխատելու համար, նա նկատեց որ նրան ոքմին դրան առջև սպասում էր. այդ մարդը ժան Ցուրնիէն էր։ Լուիզան կամենում էր լռութեամբ մօտով անցնել, բայց Ցուրնիէն ձեռքը դնելով նրա ուսին, կանգնեցրեց նրան։

—Ես եկայ քո ետևից, Լուիզա, ասեց նա հաղիւ լսելի ձայնով, մենք միասին այնչափ երկար ենք ապրել, որ դա յիմարութիւն կը լինէր այդպէս հեշտ միմեանցից բաժանվել։ Ես, իրաւ, շատ խիստ ու պահանջող էի դէպի քեզ, բայց այժմ ես ուղղվել եմ. մենք միմեանց սովոր ենք, ուրեմն արի, գնանք։

Լուիզան հանգիստ դէմքով նայեց մարդու վրա։

—Ոչ, ես քեզ մօտ չեմ գայ, պատասխանեց նա անվրդով ձայնով։

—Եւ դու այդպէս վարվում ես ինձ հետ մի անպիտան կատուի պատճառով։

—Ոչ, պատասխանեց կինը, այլ տասներկու տարվայ ընթացքում իմ կրած տանջանքների համար։

Ցուրնիէն վերադարձաւ տուն, այս անգամ ոչ հարբած և հարևանները պատմում էին որ գիշերով նրա սենեակից լսվում էին լացի ձայներ։

Այդ դէպքից յետոյ ժան Ցուրնիէն էլ երբէք չը պատահեցաւ իր կնոջ հետ։

Մ.

փականագործ։ Կանչված փականագործը մի գեղեցիկ, կապոյտ աչքերով, չէկ զանգուրներով երիտասարդ տղայ էր։

Ծանօթանալով Լուիզայի հետ, նրանք միմեանց մէջ խօսեցին և երբ Լուիզան կամենում էր տուն վերադառնալ, երիտասարդը ուղեկցեց նրան դէպի տուն։ Սրանից յետոյ այցելեց նրան մի երկու անգամ և վերջապէս նամակով հրաւիրեց իր հետ գնալ քաղաքից դուրս զբօսնելու։ Լուիզան սիրեց նրան և անձնատուր եղաւ։ Քաղաքակրթեալ կանանց մեծ մասի աչքում ի հարկէ նա յանցաւոր կը համարվէր, այն կանանց, որոնք առանց կարմրելու ծածուկ խաբում են ու անհաւատարիմ են լինում իրանց ամուսիններին։ Լուիզան չէր ամաչում իր սիրոյ զգացմունքից, այդ սէրը սրբացնում էր նրա բարոյական անկումն։ Նա տուեց իր սիրած մարդուն, իր ժանին, իր սիրելի ամուսնուն իր ամբողջ կեանքը, նա յանձնեց նրան իր պատիւը, իր ներկայ ու ապագայ կեանքը, նա տուեց նրան այն ամենը, ինչ որ կինը սիրելով զոհ է բերում։ Նա իր ժանին համարում էր ամենագեղեցիկ, ամենախելք, ամենաուրախ զուարճախօս և չէր նկատում նրա պակասութիւնները,—նրա ծուլութիւնը և խստասիրտ եսականութիւնը։

Ցուրնիէն քնած էր առաջվայ պէս։ Կինը շարունակ նայում էր մարդու վրա, բայց այդ հայեացքը այլ ևս սէր չէր խոստանում. նա լի էր ատելութեամբ։ Նրա գլխում խառն կերպով յարուցվում էին դառն մտքեր, նա յիշեց իր մարդու իրան առաջին անգամ ասած սուտ խօսքը, յիշեց այն գիշերը, երբ մարդը առաջին անգամ տանից դուրսն էր անցկացրել։ Նրա յիշողութեան մէջ զարթեց արբեցողութենից այլանդակված ժանի դէմքը... Ինչքան դառն արտասուքներ, ինչքան ապարդիւն ջանքեր գործ էր դրել խեղճ կինը իր մարդու կորած սէրը նորոգելու համար, որ եթէ մի անգամ կորչում է, էլ երբէք չէ վերադառնում։

Դարձեալ մի քանի րոպէ ու Լուիզան դադարեց նայել մարդու վրա։ Նրա աչքերում էլ արտասուքի նշոյլ չէր երևում. այժմ նա դէպի այդ մարդը միայն ահ ու զզուանք էր զգում.... Ցիչում է նրա ծեծը, հայհոյանքները, կոտրած կահկարասիքը, իր ստրկացած դրութիւնը—բոլոր այն տանջանքները, որոնց կրել է այն օրից սկսած, երբ ժանը սկսեց հարբեցողութիւնից ծուլանալ և անբարոյականութեան մէջ ընկնել։

Թշուառ կնոջ ձեռքերը կապտացած էին, մէջքը շատ այնքատելուց կռացել էր. իսկ մի ժամանակ մարգարիտների պէս սպիտակ, փայլուն ատամները մարդու բռունցքի հարուածներից կոտրված էին։

Այդ մտածմունքների ներգործութեան տակ, նա այլայլվում է, նրա ինքնասիրութիւնը վրդովված է, բայց նա դարձեալ տատանում է.... Ցանկարծ նրա հայեացքը ընկնում է դեռնի վրա փռված գոգնոցին, որի միջից դուրս էր նայում կատուիկի ջարդված գլուխը,—իր խաղալիկը, ինչպէս ծաղրելով ասում էր մարդը, որը այդ րոպէին քնի մէջ արտասանում էր անորոշ հայհոյանքներ ու շուռ գալով դէպի պատը նորից խրմփեց։

Ինչ օտարոտի փոփոխութիւն յանկարծակի կատարվեցաւ կնոջ ուղեղի և սրտի մէջ.... Լուիզան այլ ևս չէ լալիս, չէ յուսահատվում ու չէ տատանվում, կարծես մի անգամից պարզվեց նրան իր դրութիւնը։ Նա նայում է պատուհանից, արդէն լուսանում է. կամաց կամաց նա բաց է անում պահարանը, հանում է իր աղքատ շորերի պարարը ու բոլորը կապում է կապոցի մէջ, գաղտնի մի պահարանից էլ հանում է չորս հատ ոսկի, որոնցից երկուսը դնում է սեղանի ամենաաչքի ընկնող տեղի վրա, իսկ մնացած երկուսը գցում է իր գրպանը։ Յետոյ վեր է առնում իր կապոցը ու դուրս է գնում սենեակից։

Առաւօտեան ժամի վեցն էր։ ժան Ցուրնիէն դեռ ևս խոր քնի մէջ էր։

—Դուք արդէն գնում էք աշխատելու, հարցրեց Լուիզային հարևան կինը, հանդիպելով նրան սանդուղքների վրա։

—Այո։

—Իսկ ձեր մարդը բան չասեց կատուի մասին։

—Ոչինչ, պատասխանեց ցած ձայնով Լուիզան։

—Շատ ուրախ եմ....

II

Այն օրից անցաւ երեք ամիս։ Լուիզան նորից աշխատում է մագազինում. նա այժմ էլ այնքան թոյլ և գունատ չէ։ Եթէ նրան երկու ատամներ պակասելիս չը լինէին, նա դարձեալ շատ գեղեցիկ կը լինէր։ Այժմ նա բնակվում է մի բարի կնոջ մօտ, որ նրա մասին մայրական հոգս է տանում։

Մի անգամ խանութ գնալիս աշխատելու համար, նա նկատեց որ նրան ոքմին դրան առջև սպասում էր. այդ մարդը ժան Ցուրնիէն էր։ Լուիզան կամենում էր լռութեամբ մօտով անցնել, բայց Ցուրնիէն ձեռքը դնելով նրա ուսին, կանգնեցրեց նրան։

—Ես եկայ քո ետևից, Լուիզա, ասեց նա հաղիւ լսելի ձայնով, մենք միասին այնչափ երկար ենք ապրել, որ դա յիմարութիւն կը լինէր այդպէս հեշտ միմեանցից բաժանվել։ Ես, իրաւ, շատ խիստ ու պահանջող էի դէպի քեզ, բայց այժմ ես ուղղվել եմ. մենք միմեանց սովոր ենք, ուրեմն արի, գնանք։

Լուիզան հանգիստ դէմքով նայեց մարդու վրա։

—Ոչ, ես քեզ մօտ չեմ գայ, պատասխանեց նա անվրդով ձայնով։

—Եւ դու այդպէս վարվում ես ինձ հետ մի անպիտան կատուի պատճառով։

—Ոչ, պատասխանեց կինը, այլ տասներկու տարվայ ընթացքում իմ կրած տանջանքների համար։

Ցուրնիէն վերադարձաւ տուն, այս անգամ ոչ հարբած և հարևանները պատմում էին որ գիշերով նրա սենեակից լսվում էին լացի ձայներ։

Այդ դէպքից յետոյ ժան Ցուրնիէն էլ երբէք չը պատահեցաւ իր կնոջ հետ։

Մ.